مجلّهٔ پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، سال ۴، شمارهٔ ۴، زمستان۱۳۹۴، شمارهٔ پیاپی ۱۲
شاپای چاپی: ۲۳۲۲-۲۵۱۴ شاپای الکترونیکی: ۲۳۸۳-۲۴۹۵
http://jrrp.um.ac.ir

سنجش و ارزیابی چرخهٔ حیات گردشگری پایدار روستایی

(مطالعهٔ موردی: بررسی تطبیقی روستاهای واقع در محورهای گردشگری استان‌های تهران و البرز)

ارسطو یاری حصار[۱] *– وکیل حیدری ساربان[۲]

۱- استادیار جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

۲- دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۷/۲۹ صص ۵۶-۴۱ تاریخ تصویب: ۱۳۹۳/۱۰/۱۲

چکیده

هدف: هدف از نگارش مقاله حاضر سنجش سطح پایداری و تکامل فعالیت‌های گردشگری در محور گردشگری استان‌های البرز و تهران است؛ در این مقاله همچنین، تلاش شده است تا نقش محورهای گردشگری در ارتقای سطح پایداری فعالیت‌های گردشگری تبیین شود.

روش: مقاله پیش روی از نوع پژوهش‌های بنیادی- کاربردی بوده که با استفاده از روش‌های توصیفی- تحلیلی (تکنیک‌های سنجش پایداری پرسکات آلن و چرخهٔ حیات گردشگری باتلر) به تجزیه و تحلیل اطلاعات می‌پردازد. اطلاعات مورد نیاز در این پژوهش به روش‌های میدانی (تکمیل پرسش‌نامهٔ خانوار و پرسش‌نامه گردشگران) و اسنادی (فیش‌برداری، نقشه‌ها و آمارنامه‌ها) گردآوری شده است. جامعهٔ آماری این مقاله را روستاهای واقع در محورهای گردشگری استان‌های تهران و البرز تشکیل می‌دهد. تعداد شش روستا در مجموع به عنوان روستاهای نمونه انتخاب شده‌اند. خانوارهای نمونه که از طریق روش نمونه‌گیری کوکران با ضریب اطمینان ۹۵٪ انتخاب شده است، شامل ۳۴۵ نفر است و به دو روش تصادفی سیستماتیک (خانوارها) و تصادفی ساده (گردشگران) انتخاب شده‌اند. توزیع جامعهٔ نمونه در میان روستاهای مورد مطالعه به روش نسبی (نسبت جمعیت) انجام شده است.

یافته‌ها: نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که روستاهای واقع در محورهای گردشگری اصلی از سطح پایداری و چرخهٔ تکامل بالاتری برخوردارند.

راهکارهای عملی: در این مقاله پیشنهاد شده است که در برنامه‌ریزی‌های گردشگری به جای رویکردهای نقطه‌ای و مقطعی، رویکردهای فضایی مورد توجه قرار گیرد که در آن چارچوب تعریف و تقویت محورهای گردشگری و روستاهای مقاصد گردشگری موجود در آن از جمله اهداف پیشنهادی مدنظر است. همچنین، به‌روزکردن نظام خدمات‌رسان مطابق استانداردهای منطقه‌ای و جهانی، تکمیل زیرساخت‌های اقامتی، پذیرایی، رفاهی و تفریحی، ایجاد و توسعهٔ نظام حسابداری گردشگری در مراکز گردشگری، گسترش جذب سرمایه‌های بخش خصوصی، آموزش جامعهٔ محلّی و درگیرکردن ذی‌نفعان محلّی از جمله راهکارهای عملی در مقاصد گردشگری مورد مطالعه است.

اصالت و ارزش: نظر به این‌که هر گونه برنامه‌ریزی گردشگری مستلزم شناخت جایگاه مقاصد هدف در فرآیند چرخهٔ حیات آن است و نیز با عنایت به نقش هم‌جواری محورهای گردشگری در توسعهٔ فعالیت‌های گردشگری روستاهای هم‌جوار و نیز کمبود پژوهش در حوزهٔ گردشگری با تکیه بر مدل باتلر و پرسکات آلن انجام این پژوهش در روستاهای مورد مطالعه ضروری به نظر می‌رسد.

کلیدواژه‌ها: چرخهٔ حیات گردشگری، گردشگری پایدار، گردشگری روستایی، باتلر، تهران، البرز

ارجاع: یاری حصار، ا. و حیدری ساربان، و. (۱۳۹۴). سنجش و ارزیابی چرخهٔ حیات گردشگری پایدار روستایی (مطالعهٔ موردی: بررسی تطبیقی روستاهای واقع در محورهای گردشگری استان‌های تهران و البرز). مجله پژوهش وبرنامه‌ریزی روستایی، ۴(۴)، ۵۶-۴۱.
http://jrrp.um.ac.ir/index.php/RRP/article/view/40484

*. نویسندهٔ مسؤول: Email: arastoo252@yahoo.com

www.SID.ir

۱. مقدمه

۱.۱. طرح مسأله

صنعت گردشگری در حال حاضر یکی از ارکان اصلی اقتصاد جهانی است. بر همین اساس، یکی از راهبردهایی که اخیرا در غالب کشورهای جهان مورد توجه قرار گرفته، توسعه گردشگری در نواحی محرومی است که دارای پتانسیل‌های لازم برای صنعت گردشگری هستند.

یکی از مهمترین پیش زمینه‌های لازم برای تحول در نظام گردشگری، شناخت جایگاه کنونی آن‌ها در فرآیند چرخهٔ تکاملی است. این شناخت بسترهای لازم را برای ارایهٔ راهکارهای کارآمد فراهم خواهد کرد. از جمله مدل‌هایی که امکان ایجاد شناخت جامع را در ارتباط با مقاصد گردشگری فراهم می کند، مدل باتلر است. این مدل در بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته به فراوانی مورد استفاده قرار گرفته است؛ اما در ایران مطالعات بسیار محدودی در این زمینه انجام شده است. این پژوهش از جمله معدود مطالعاتی است که می‌کوشد تا ضمن تحلیل پایداری روستاهای مورد مطالعه در محورهای گردشگرپذیر استان‌های تهران و البرز، با استفاده از این مدل تحلیل جامعی نسبت به وضعیت تکامل فعالیت‌های گردشگری در روستاهای مورد مطالعه فراهم آورد. نقطهٔ قوت این مقاله را می‌توان نظام پیشنهادها و راهکارهای توسعه‌ای دانست که بر-اساس چارچوب باتلر تدوین شده است.

رویکرد گردشگری پایدار، یک جابه‌جایی از رویکردهای سنتی اقتصاد نئوکلاسیک در زمینهٔ توسعهٔ گردشگری، به رویکرد توسعهٔ پایدار را نشان می‌دهد (هاوکیز و ویلیامز[1]، ۱۹۹۳، ص. ۲۵) گردشگری پایدار را نمی‌توان جدا از مفهوم توسعهٔ پایدار بحث کرد (تقوایی، صفرآبادی، ۱۳۹۰، ص.۴۰) در واقع، توسعهٔ پایدار نقطهٔ ایده‌ال تلاش صنعت گردشگری در قرن ۲۱ است (ضرغام بروجنی و نیک بین، ۱۳۹۱، ص. ۱۳۹). مفهوم پایداری در صنعت گردشگری (طاهری دمنه، فرمانی سکینه، مستوفی الممالکی، ۱۳۹۰، ص. ۱۱۹)، طی چند دههٔ گذشته یکی از اصلی‌ترین و در عین حال، مباحثه‌برانگیزترین مفاهیم و به عنوان چارچوبی برای فهم روندهای توسعهٔ اقتصادی، اجتماعی و مدیریت منابع طبیعی و گردشگری در سراسر جهان مطرح شده است. بنابراین، با وجود نگرانی‌های فزاینده در خصوص گردشگری انبوه، مطالعات و اقدامات تجربی زیادی برای عملیاتی‌کردن مفهوم توسعهٔ پایدار و ارزیابی آن صورت پذیرفته است. علی‌رغم تمام این اقدامات، نتایج حاصل از پیشرفت به سوی پایداری مطلوب نبوده است (هرتیچ[2]، ۲۰۰۵، ص. ۱۳۲). از طرف دیگر، مطالعات نخستین در کشور نیز حاکی از وجود چالش‌های عمده در جهت دست‌یابی به پایداری توسعهٔ گردشگری به ویژه در نواحی روستایی است. بنابراین، اگر توسعهٔ پایدار یکی از اهداف عینی صنعت گردشگری است، پس اندازه‌گیری عملکرد و اثرات گردشگری یک ضرورت است. چگونه می‌توان ترقی و پیشرفت مقاصد گردشگری را به سمت توسعهٔ پایدار گردشگری اندازه گرفت؟ این پرسشی است که از اوایل قرن حاضر در علم گردشگری مطرح شده است و تبیین ناپایداری‌ها و مراحل تکامل حوزه‌های گردشگری و برنامه‌ریزی برای رسیدن به افق‌های مطلوب پایداری مستلزم این شناخت است. با توجه به اهمیت و ضریب تأثیر بالای گردشگری بر ارکان اجتماعی و اقتصادی جوامع محلی (مؤمنی، ۱۳۸۹، ص. ۲) و فواید و قابلیت‌های گستردهٔ آن در جذب منابع، رشد اشتغال، ریشه‌کن‌کردن فقر و محرومیت از یک سو و تهدیدهای ناشی از آن (تخریب گستردهٔ منابع طبیعی و حذف هویت های محلّی) ضرورت توجه به این رویکرد بیش از پیش اهمیت یافته است. نکتهٔ قابل توجه آن‌که طرح‌های گردشگری مستلزم شناخت جایگاه کنونی مقاصد در فرآیند چرخهٔ تکامل گردشگری است. شناسایی این جایگاه زمینه‌های حرکت به سمت افق مطلوب را تسهیل می‌کند. موضوع و روشی که کمتر در کشورهای درحال‌توسعه و خاصه در ایران به کار گرفته می‌شود. نظر به این‌که هیچ فضای جغرافیایی به طور آنی پایدار و یا ناپایدار نخواهند شد و پایداری نتیجهٔ تأثیر اقدامات و برنامه‌ها در طول زمان است، از این رو، ضروری است تا جایگاه فضاها و فعالیت‌ها در این روند شناسایی و متناسب با آن برنامه‌های اقدام و استراتژی‌های متناسب طراحی شوند. این امر به‌ویژه در حوزهٔ گردشگری ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است.

بررسی تجارب مقاصد گردشگری موفق در سطح جهان نشان می‌دهد که به‌کارگیری و جای‌گزینی رویکردهای فضایی به جای رویکردهای نقطه‌ای سهم به‌سزایی در جذب گردشگر و توسعهٔ مقاصد گردشگری دارد. در چارچوب این رویکردها توسعه و تکامل خوشه‌ها و محورهای گردشگری به صورت فزاینده‌ای مورد توجه قرار گرفته‌اند. نتایج به‌کارگیری این رویکردها علاوه بر جذب حداکثری گردشگران و افزایش درآمد حاصل از فعالیت‌های گردشگری، پایداری هرچه بیشتر فضاهای

Archive of SID

www.SID.ir

گردشگری است. استفاده از فعالیت‌های پشتیبان و خدمات مختلف و متنوع مقاصد گردشگری موجود در محور و جذب گردشگران سایر مقاصد گردشگری تنها در پرتو نگاه و رویکرد فضایی قابل حصول است؛ زیرا ترجیحات گردشگران بر استفاده و بازدید حداکثری از منابع و جاذبه‌های موجود در مناطق و نواحی مختلف است و نه مقاصد نقطه‌ای و جزیره‌ای. کشور ایران از جمله سرزمین‌هایی است که به واسطهٔ تنوع گستردهٔ فضایی و مکانی و تعدد جاذبه‌های گردشگری از ظرفیت‌های لازم برای توسعهٔ محورهای گردشگری و از آن طریق، حصول بهینهٔ گردشگری پایدار برخوردار است. میراث فرهنگی غنی در شبکهٔ زنجیره‌ای روستاها و شهرهای مجاور به همراه ظرفیت‌های طبیعی منحصربه‌فرد در جای‌جای این سرزمین امکان تعریف فعالیت‌های گردشگری به‌هم‌پیوسته به شکل محورهای گردشگری را به طور ویژه‌ای فراهم کرده است. محورهایی که در صورت برنامه‌ریزی پایدار از قابلیت جذب گردشگران از اقصی نقاط به طور پیوسته برخوردار است. نتایج حاصل از به‌کارگیری این رویکرد، علاوه بر پایداری فضاهای گردشگرپذیر، رفع محرومیت از جوامع محلّی از طریق گسترش درآمدهای بخش گردشگری است.

کلان‌شهرهای تهران و البرز در دامنهٔ جنوبی رشته‌کوه‌های شمالی به واسطهٔ موقعیت طبیعی منحصربه‌فرد، مجاورت با حوزه‌های روستایی، تمرکز انبوه جمعیت و مجاورت نسبی با استان‌های گردشگرپذیر شمالی از جمله مناطقی هستند که ظرفیت‌های لازم برای توسعهٔ گردشگری پایدار روستایی در چارچوب محورهای گردشگری را فراهم کرده‌اند. محورهای گردشگری تهران-قائم‌شهر، تهران-فیروزکوه، کرج-چالوس و غیره از آن جمله‌اند. محورهایی که هر کدام مجموعهٔ گسترده‌ای از روستاهای گردشگرپذیر و جاذبه‌های طبیعی مختلف را در خود جای داده‌اند. مجاورت نسبی فضاهای روستایی با محورهای فوق فرصت توسعهٔ پایدار فعالیت‌های گردشگری را در اختیار آن‌ها قرار داده است. در این مقاله تلاش شده است تا روستاهای هدف گردشگری واقع در سه محور گردشگری با اهمیت متفاوت در استان‌های البرز و تهران مورد ارزیابی قرار گرفته و نقش محورهای گردشگری در تکامل چرخهٔ حیات مقاصد گردشگرپذیر و سطح پایداری آن‌ها را با استفاده از تکنیک سنجش پایداری پرسکات و آلن و مدل چرخهٔ حیات باتلر مورد بررسی قرار گیرد.

سؤالهای پژوهش به شرح زیر خواهد بود:

۱- روستاهای هدف گردشگری در استان‌های البرز و تهران در چه سطحی از پایداری قرار گرفته‌اند؟

۲- مقاصد واقع در محورهای گردشگری مورد مطالعه در کدام مرحله از چرخهٔ حیات گردشگری قرار دارند؟

۳- آیا نزدیکی به محورهای گردشگرپذیر زمینه را برای ارتقای سطوح پایداری و جایگاه روستاهای هدف گردشگری در چرخهٔ حیات گردشگری فراهم می‌کند؟

۴- راهبردهای اصلی توسعهٔ پایدار گردشگری در هر کدام از مقاصد کدام‌اند؟

۲.۱. پیشینهٔ تحقیق

بررسی روند تکاملی الگوها و مدل‌های تشریح‌کنندهٔ فرآیند توسعهٔ مقصدهای تفرج‌گاهی نشان می‌دهد که طی بیش از ۶۰ سال گذشته، پژوهش‌های بسیاری در زمینهٔ پیش‌بینی فرآیند و مسیر توسعهٔ مقصدهای گردشگری صورت گرفته است. این پژوهش‌ها به طور عمده ناشی از نیاز برنامه‌ریزان صنعت گردشگری به ابزارهای پیش‌بینی فرآیند توسعهٔ مقصدهای گردشگری بوده است که به مواردی اشاره می‌شود.

در پژوهشی که حمید ضرغام بروجنی با عنوان «سنجش توسعهٔ پایدار گردشگری» در جزیرهٔ کیش در سال ۱۳۹۱ با استفاده از مدل‌های آموبا و آتسی انجام داده، نتایج نشان‌گر وضعیت پایداری متوسط در این جزیره است (ضرغام بروجنی، نیک بین، ۱۳۹۱، ۱۳۷).

در مدل مقایسه‌ای سنجش گردشگری پایدار، بالانسیز، گونزالز، لوزونا-اویولا، پرزر (۲۰۱۰) یک سیستم شاخصی برای سنجش پایداری در مقاصد گردشگری ساحلی و جزیره‌ای با توجه به پیشنهادها و تعاریف سازمان جهانی گردشگری ارایه و همچنین، یک شاخص ترکیبی جدیدی جهت ساده‌کردن اندازه‌گیری پایداری و تسهیل تجزیه و تحلیل مقایسه‌ای برای طبقه‌بندی مقصدها به کار گرفته است. این اندازه‌گیری با به‌کاربردن فرآیندی جهت کاهش تعداد موضوعات تصمیم‌گیری مورد تحلیل از یک روش نوین دومرحله‌ای انبوه براساس پی ای سی و فاصله تا نقطهٔ مرجع استفاده کرده است (بالانسیز، گونزالز، لوزونا-اویولا، پرز[۳]، ۲۰۱۰، ص. ۲۱۱). این مدل نسبت به سایر مدل‌ها دارای قابلیت مقایسهٔ چند مقصد در طول فرآیند سنجش به طور همزمان است؛ ولی درک و سنجش دقیق و عمیقی از یک مقصد گردشگری ارایه نمی‌کند.

Archive of SID

www.SID.ir

در پژوهشی دیگر که توسط تیم تحقیقاتی دانشگاه هالیم کره انجام شده به منظور سنجش توسعهٔ پایدار گردشگری، مدلی به نام کو ارایه کرده‌اند. این مدل در سال ۲۰۰۰ میلادی و طی فرآیند تحقیق در دوازده منطقه ارایه شده است. این مدل براساس روش پرسکات آلن و شامل سنجش اجزا، فرآیند انتخاب شاخص‌ها و تجزیه و تحلیل آن‌ها است (گوردون، ۲۰۰۷، ص. ۴۷). در پژوهشی دیگر که داوود مهدوی (۱۳۹۰) برای رسالهٔ دکتری خود تحت عنوان *ارزیابی پایداری توسعهٔ گردشگری روستایی در ایران (مطالعهٔ موردی: روستاهای تاریخی-فرهنگی ایران)* انجام داد که در این پژوهش، نتایج به‌دست‌آمده از روش میدانی ارزیابی پایداری به وسیلهٔ بارومتر پایداری نشان می‌دهد که در مجموع، روستاهای مورد مطالعه از سطح پایداری نسبتاً متوسطی برخوردارند. علی دلشاد (۱۳۹۱) مقاله‌ای تحت عنوان «مدل‌سازی توسعهٔ مقصد تفرج‌گاهی کلاردشت با استفاده از الگوی طیف توسعهٔ تفرج‌گاه» ارایه کرده است که بر مبنای کارکرد عملی بازار در مقصد تفرج‌گاهی بنیان نهاده شده است. علی‌رغم شباهت‌های ظاهری این مدل با مدل چرخهٔ حیات پهنهٔ گردشگری باتلر، این مدل درصدد دست‌یابی به این مفهوم است که توسعهٔ مقصد تفرج‌گاهی از نظرگاه اقتصادی بر تغییرات در بازار مقصد تفرج‌گاهی بنیان نهاده شده است. از جمله ویژگی‌های این الگوی بازار چندبخشی، متوازن‌شدن عدم رشد در یک بخش بازار با رشد در بخش بازار دیگر است، در حالی که در الگوی بازار یک‌بخشی که تنها بر مبنای یک بخش بازار و یا تعداد گردشگران ورودی باشد، ممکن است نرخ‌های متفاوت رشد و یا نزول تجربه شود. این ویژگی، ماهیت ناهمگون مقصدهای تفرج‌گاهی را نشان می‌دهد و باید مدنظر داشت که فرآیند رشد مقصد تفرج‌گاهی همیشه از فاز گردشگری محلّی به فاز گردشگری بین‌المللی صورت نمی‌گیرد. در کشورهای درحال‌توسعه الگوی وارونه‌ای از توسعه واقع می‌شود در مقصد تفرج‌گاهی کلاردشت این الگو متفاوت بوده است، به طوری که آغاز توسعه با فاز سوم یا گردشگری ملّی بوده است. شواهد نشان می‌دهد که مقصد تفرج‌گاهی کلاردشت هم‌اکنون در فاز سوم توسعه یا فاز گردشگری ملّی واقع است؛ ولی نشانه‌هایی از ورود به فاز چهارم یا گردشگری بین‌المللی به چشم می‌خورد. همچنین، با توجه به وضعیت موجود، تعداد نهایی بازدیدکنندگان از مقصد تفرج‌گاهی کلاردشت به افزایش خود ادامه خواهد داد و مقصد به صورت بالقوه از این توان برخوردار است.

۲. روش‌شناسی تحقیق

پژوهش پیش رو از نوع مطالعات بنیادی و به روش توصیفی- تحلیلی انجام شده است. در این مقاله، به منظور گردآوری اطلاعات از روش‌های اسنادی (فیش‌برداری) و روش-های میدانی (پرسش‌نامه) بهره گرفته شده است. روستاهای مورد مطالعه در این پژوهش را دربندسر و افجه در محور گردشگری لواسان، گچسر و شهرستانک در محور چالوس و ورکش و گلیرود در محور طالقان تشکیل می‌دهند. جامعهٔ آماری این پژوهش مشتمل بر ۳۳۹۳ نفر جمعیت (۹۶۷خانوار) است. جامعهٔ نمونه که از طریق روش نمونه‌گیری کوکران با ضریب اطمینان ۹۵٪ انتخاب شده است، شامل ۳۴۵ نفر است. اطلاعات میدانی مورد نیاز در این مطالعه از طریق پرسش‌نامه خانوار و پرسش‌نامه گردشگران گردآوری شده است. جامعهٔ نمونه از طریق روش تصادفی سیستماتیک و گردشگران از طریق روش تصادفی ساده انتخاب شده‌اند. توزیع جامعهٔ نمونه در میان روستاهای مورد مطالعه به روش نسبی (نسبت جمعیت) انجام شده است. محدودهٔ مورد بررسی در این پژوهش مشتمل بر استان‌های تهران و البرز است (شکل۳). جدول زیر اطلاعات تفصیلی روستاهای مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

جدول ۱- ویژگی‌های توصیفی مقاصد گردشگری مورد مطالعه

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰

نام روستا	استان	شهرستان	ارتفاع (متر)	خانوار	جمعیت	محور گردشگری	اهمیت محور
دربندسر	تهران	شمیرانات	۴۲۰۰	۴۱	۱۴۳	محور گردشگری تهران-لواسان	درجه ۲
افجه	تهران	شمیرانات	۲۷۸۰	۲۱۲	۸۳۳	محور گردشگری تهران-لواسان	درجه ۲
شهرستانک	البرز	کرج	۲۱۹۰	۳۱۷	۱۰۴۸	محور گردشگری کرج-چالوس	درجه ۱
گچسر	البرز	کرج	۲۲۳۰	۳۰۲	۱۰۰۸	محور گردشگری کرج چالوس	درجه ۱
گلیرود	البرز	طالقان	۲۳۲۰	۳۴	۱۳۰	محور گردشگری کرج-طالقان	درجه ۳
ورکش	البرز	طالقان	۲۱۰۰	۶۱	۲۳۱	محور گردشگری کرج-طالقان	درجه ۳

Archive of SID

www.SID.ir

پراکندگی روستاهای نمونه بر اساس محورهای گردشگری با درجهٔ اهمیت متفاوت انتخاب شده‌اند. در این پژوهش، به تأسّی از مطالعات طرح جامع گردشگری استان تهران محورهای گردشگری کرج- چالوس به عنوان محور درجه یک گردشگری، محور تهران- لواسان به عنوان محور درجهٔ دو گردشگری و محور طالقان به عنوان محور درجهٔ سه گردشگری انتخاب شده و در هر محور تعداد دو روستا به عنوان نمونه انتخاب شده اند. روستاهای نمونه از میان روستاهای هدف گردشگری و به شکل تصادفی انتخاب شده‌اند.

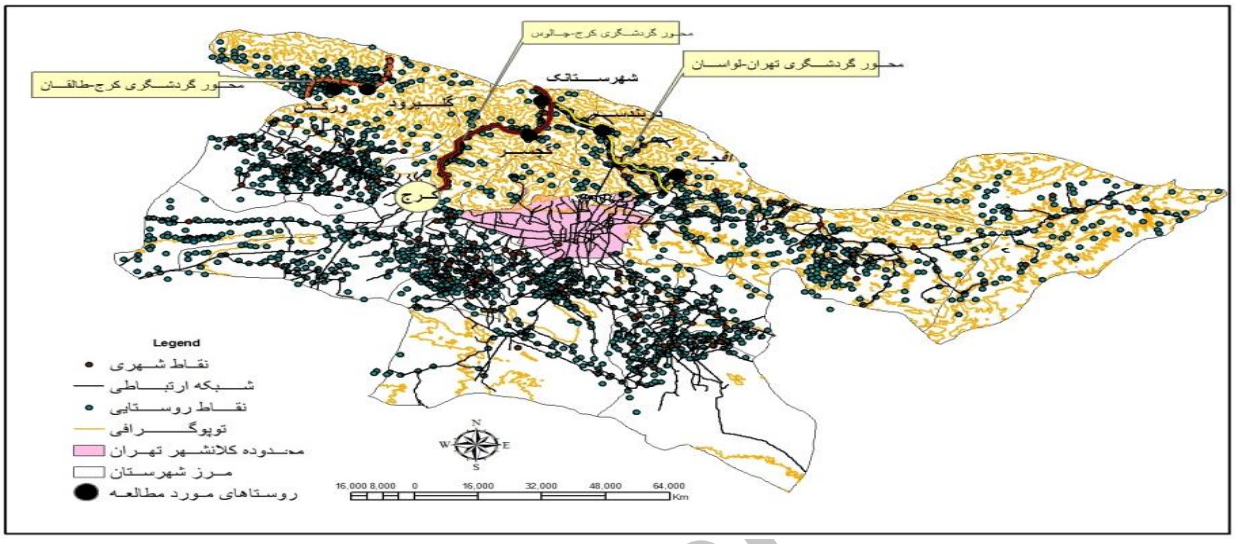

شکل ۱- نقشهٔ موقعیت روستاهای مورد مطالعه

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

جدول ۲- چهارچوب سازمان‌دهی شاخص‌های تحقیق

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳.

مراحل		شاخص‌ها	مراحل		شاخص‌ها
مرحلهٔ اول	مرحلهٔ اکتشاف	متوسط تعداد گردشگران در روز	مرحله چهارم	تثبیت	ظرفیت تحمل جامعهٔ محلّی (تعداد گردشگران به مردم محلّی)
		درصد گردشگران انفرادی و ماجراجو			سطح رقابت واحدهای گردشگری با دیگر مناطق اطراف
		میزان تماس بین مردم و گردشگران			تعداد امکانات اقامتی و رفاهی مدرن
		میزان افزایش تعداد گردشگران			درصد سهم گردشگری در اقتصاد روستا
		تعداد امکانات اقامتی و پذیرایی و تفریحی			تعداد واحدهای خدماتی ورشکسته یا در حال فروپاشی
مرحلهٔ دوم	مرحلهٔ درگیرشدن و مداخله جامعهٔ محلّی در گردشگری	درصد گردشگران با اقامت شبانه	مرحلهٔ پنجم	رکود	مشکلات زیست محیطی
		سطح مشارکت مردم محلّی در توسعهٔ گردشگری			مشکلات اجتماعی
		میزان علاقهٔ مردم به توسعهٔ گردشگری			مشکلات اقتصادی
		نگرش مردم نسبت به گردشگران			ظرفیت تحمل محیطی(تعداد گردشگران به مساحت روستا)
		وجود الگوی فصلی گردشگری در روستا			متوسط تعداد گردشگران در فصل اوج گردشگری
		توسعهٔ بازار / بازارچه در مقصد			درصد گردشگران گروهی برنامه‌ریزی‌شده و سازمان‌یافته
		سطح تبلیغات و بازاریابی توسط مردم			نظر مردم محلّی بازدیدکنندهٔ مزاحم و آزاردهنده
		تعداد زیرساخت های توسعه یافته از گردشگری	مرحلهٔ ششم	تجدید حیات/ افول	تعداد جاذبه‌های انسان ساخت جدید و مدرن
مرحلهٔ سوم	مرحلهٔ توسعه	سطح مشارکت مردم محلی در برنامه ریزی و توسعه			تعداد پروژه‌های زیباسازی توسعه و احیای مجدد جاذبه‌ها
		درصد گردشگران گروهی‌و سازمان‌یافته به کل			بهره‌برداری از منابع بکر طبیعی به‌جامانده از قبل
		سطح تغییرات در ظاهر فیزیکی و طبیعی روستا			کاهش سریع تعداد بازدیدکنندگان
		درصد مالکیت محلّی در واحدهای گردشگری			کاهش میزان سود واحدهای تجاری و توریستی
		شاخص آزردگی مردم روستا			اشباع ظرفیت مقصد توسط صنعت گردشگری
		نسبت گردشگران به مردم محلّی در فصل اوج			سطح بالای تبلیغات در جذب گردشگران

Archive of SID

www.SID.ir

در این پژوهش برای سنجش سطح پایداری از مدل بارومتر پایداری پرسکات‌آلن و مدل آموبا و به منظور ارزیابی جایگاه روستاهای مورد مطالعه در چرخهٔ حیات گردشگری از "مدل باتلر" استفاده شده است. فرآیند انجام تحقیق، با تأکید بر روش‌شناسی چرخهٔ حیات گردشگری پایدار (تی ال سی)، در هشت مرحله تعریف شده است. بعد از تعریف و تعیین اهداف پایداری، چارچوب مفهومی ارزیابی پایداری گردشگری در قالب سیستم انسانی و اکوسیستم طبیعی مشخص شده و سپس، ابعاد و شاخص‌های کلیدی پایداری گردشگری روستایی تبیین شد (جدول ۲). در نهایت، پس از ترکیب و تلفیق اطلاعات جمع آوری‌شده، با استفاده از روش‌های آماری و ابزارهای ارزیابی پایداری نظیر بارومتر پایداری و رادار پایداری به اندازه‌گیری این شاخص‌ها و تحلیل داده‌ها در سطح روستاهای مورد مطالعه پرداخته شد.

شاخص‌های مطالعه براساس چارچوب مدل باتلر و به تفکیک مراحل ششگانهٔ آن انتخاب شده‌اند. جدول زیر چارچوب شاخص‌های انتخابی را نمایش می‌دهد.

۳. مبانی نظری

در دهه‌های اخیر، مدل چرخهٔ حیات گردشگری به پژوهش‌گران و دولت‌ها این امکان را داده تا سیر تاریخی را تحلیل کرده و برای آینده مقاصد برنامه‌های توسعه‌ای در نظر بگیرند (رودریگز، پارالوپز و یانس اسیونز[۴]، ۲۰۰۸، ص. ۵۳). چرخهٔ حیات مقصد گردشگری همانند چرخهٔ حیات کالا از یک الگوی مشخص تبعیت می‌کند، به طوری که براساس دورنمای توسعه‌ای، یک مقصد در زمان رشد و ترقی خود توجه بازارهای متفاوتی را به خود جلب می‌کند (لومسدن، ۱۳۸۰، ص. ۳۴۴). ارزیابی چرخهٔ حیات را می‌توان به سیستم برنامه‌ریزی سازمان‌ها و فعالیت‌ها نیز تشبیه کرد که نیازمند سرمایه‌گذاری‌های عظیمی در بخش‌های عملیاتی، نیروی انسانی و فنی است .این سرمایه‌گذاری نه تنها در فازهای نخستین؛ بلکه در کل چرخهٔ عمر هر سیستم یا فعالیت باید صورت پذیرد. چرخهٔ حیات سازمان‌ها و فعالیت‌ها؛ مانند چرخهٔ حیات محصول شامل تولد، رشد، بلوغ، پیری و مرگ است (زارع، ۱۳۸۳، ص. ۳) در واقع، ارزیابی چرخهٔ حیات یکی از ابزارهای موثر در تصمیم‌گیری است که قادر است اثرات اقدامات و فعالیت‌ها را ارزیابی کرده و مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد و مسیرهای مناسب با بیشترین کارایی را پیشنهاد دهد. یکی از حوزه‌های علمی که در این موضوع به طور جدی ورود پیدا کرده است، جغرافیای گردشگری است.

بررسی روند تکاملی الگوها و مدل‌های تشریح‌کنندهٔ فرآیند توسعهٔ مقصدهای تفرج‌گاهی نشان می‌دهد که طی بیش از ۶۰ سال گذشته، پژوهش‌های بسیاری در زمینهٔ پیش‌بینی فرآیند و مسیر توسعهٔ مقصدهای گردشگری صورت گرفته است. این پژوهش‌ها به طور عمده ناشی از نیاز برنامه‌ریزان صنعت گردشگری به ابزارهای پیش‌بینی فرآیند توسعهٔ مقصدهای گردشگری بوده است که برای شناخت اثرات توسعهٔ گردشگری و در نتیجه افزایش میزان اثربخشی و کارآیی برنامه‌های توسعه از نقشی اساسی برخوردار هستند. از این روی، طی دهه‌های گذشته، الگوها و مدل‌های گوناگونی در زمینهٔ پیش‌بینی فرآیند توسعهٔ مقصدهای گردشگری مطرح شده است (ضرغام بروجنی و دلشاد، ۱۳۹۰، صص. ۱۴۶-۱۴۵). اولین مطالعات صورت‌گرفته برای تشریح فرآیند توسعهٔ مقصدهای تفرج‌گاهی را می‌توان به تلاش‌های بارت (۱۹۵۸) در زمینهٔ ریخت‌شناسی مقصدهای تفرج‌گاهی، ساحلی نسبت داد که منجر به ارایهٔ الگوی توسعهٔ خاصی نشد (پریدوکس، ۲۰۰۴، ص. ۲۲۵). والتر کریستالر (۱۹۶۴) یکی از اولین افرادی است که به مفهوم چرخهٔ حیات مقصدهای تفرج‌گاهی اشاره کرده است. کوهن (۱۹۷۲) نیز با مدنظر قراردادن مباحث روان‌شناختی، به ارایهٔ یک گونه‌شناسی از گردشگران ورودی به مقصد تفرج‌گاهی در مراحل مختلف توسعه پرداخت (بری، ۲۰۰۱، ص. ۲۹).

داکسی (۱۹۷۵) شاخصی از مراحل درجهٔ خشنودی یا ناخشنودی ساکنان مقصد گردشگری را به منظور تشریح چگونگی تغییر نگرش مردم محلّی نسبت به مراحل رشد گردشگری (مراحل چرخهٔ حیات مقصد گردشگری) ارایه کرده است (اردکانی، ۱۳۸۲، ص. ۵۸). استنسفیلد (۱۹۷۸) با مطالعه مقصدهای تفرج‌گاهی شمال شرقی ایالات متحده الگوی تغییراتی را شناسایی کرد که تحت عنوان «چرخهٔ مقصد تفرج‌گاهی در ادبیات نوین گردشگری» مطرح شد (باتلر، ۲۰۰۱، ص. ۲۸۷).

اما در دههٔ ۱۹۸۰ باتلر بر مبنای پژوهش‌ها و مطالعات صورت‌گرفته در زمینهٔ الگوهای توسعهٔ مقصد تفرج‌گاهی، الگوی چرخهٔ حیات پهنهٔ گردشگری (تی ای ال سی) را ارایه کرد. باتلر «چرخهٔ حیات محصول[۵]» را به گونه‌ای تغییر داد که مناسب صنعت گردشگری باشد (آلوارز و لورنکو، ۲۰۰۵، صص. ۴-۳). ون هیل (۲۰۰۱) نیز فرمولی جدید از مدل چرخهٔ حیات را به نام مدل تقاضا-تولید ارایه کرد که به توصیف کمّی فرآیند چرخهٔ حیات مقاصد می‌پرداخت (روسل[۶]، ۲۰۰۱، ص. ۱۷۲) دو دهه بعد، باتلر

Archive of SID

www.SID.ir

در پژوهشی دیگر این مدل را مورد بازبینی قرار داد و مراحل تکاملی آن را توسعه داد (بالتر[۷]، ۲۰۰۲، ص. ۲۸۶).

این مدل ۶ مرحله توسعه و تکامل مقصد گردشگری را در بر می‌گیرد که شامل اکتشاف، مشارکت، توسعه، تثبیت یا بلوغ، رکود، نزول و یا احیای مجدد است (مور و وایت هال، ۲۰۰۵، ص. ۱۱۳) و آن را به «چرخهٔ حیات گردشگری[۸]» تغییر داد.

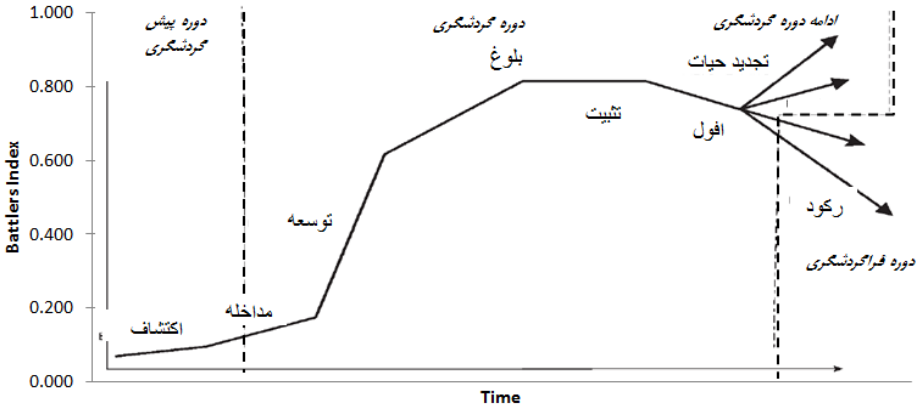

شکل ۲- مراحل توسعهٔ مقاصد گردشگری باتلر

لاندتورپ و وانیل[۹]، ۲۰۰۱

مطابق تئوری باتلر چرخهٔ حیات گردشگری به سه دورهٔ اصلی در مقاصد گردشگری تقسیم‌بندی می‌شود: دورهٔ پیش توریسم[۱۰]، دورهٔ توریسم[۱۱] و دورهٔ فرا توریسم[۱۲] (آندریوتیس[۱۳]، ۲۰۰۱، ص. ۴۱) (شکل ۲).

دورهٔ اول مشتمل بر کشف ظرفیت‌های گردشگری و ضرورت‌های توسعهٔ آن است. دورهٔ دوم مشتمل بر توسعهٔ اقدامات و زیرساخت‌ها تا جذب گردشگران و دست‌یابی به منافع گستردهٔ آن در ابعاد مختلف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و زیست‌محیطی است. دورهٔ فراتوریسم دورهٔ بازگشت به افول و یا تداوم ثبات است، در این دوره مدیریت مقاصد و فرآیندها نقش بی‌بدیلی در ادامهٔ حیات مقاصد گردشگری بر عهده دارد (هونگسراناگون[۱۴]، ۲۰۰۷، ص. ۹۵).

باتلر با توجه به نظریات کریستالر، پلوگ، کوهن و داکسی نظریه و یا مدل خود را ارایه داده است (هوینن[۱۵]، ۲۰۰۲، ص. ۲۲۸). مدل باتلر در سال ۱۹۸۰ ارایه شد و در طول زمان توسط پژوهش‌گران بعدی تکامل پیدا کرد و نه تنها اذعان کرد که نظریه‌اش به تئوری‌های قبلی مرتبط است؛ بلکه تأکید کرد که مبتنی بر مفهوم کسب و کار/ بازاریابی از چرخهٔ زندگی محصول است.

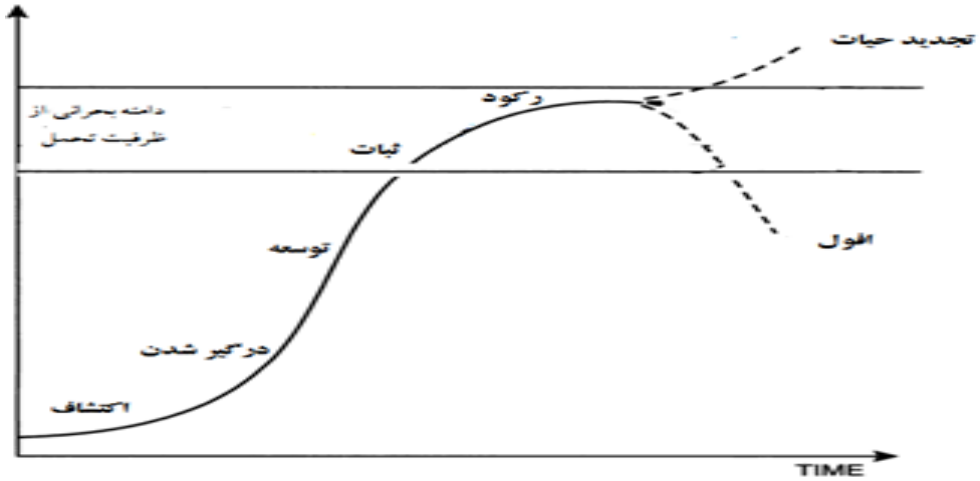

شکل ۳- چرخهٔ حیات مقصد گردشگری

مأخذ:اسمیتا و کامات، ۱۹۸۰، ص. ۱۴۰

www.SID.ir

وقتی این مدل در رابطه با مقصد گردشگری به کار می‌رود، نشان می‌دهد که مقصد در طول زمان تغییر کرده و توسعه می‌یابد (اردکانی، ۱۳۸۲، ص. ۵۵) باتلر برای توسعهٔ گردشگری در مقصد، مراحل مختلفی را بیان کرد (فرهنگی و محب علی، ۱۳۷۷)(کاتلر، ۱۳۸۳) اولین مرحله در فرآیند توسعهٔ گردشگری، مرحلهٔ «کشف[۱۶]» است. باتلر عقیده دارد که در ابتدا برای یک مقصد توریستی، تعداد محدودی گردشگر وجود دارد و تعداد گردشگران به اندازه‌ای نیست که سبب فراهم‌آوردن امکانات خاصی باشد؛ زیرا منابع درآمدی دریافتی کم است. ارتباط گردشگری با اقتصاد محلّی بسیار کم است و افراد محلّی، منطقهٔ خود را در کنترل خود دارند (رودریگز، پارا لوپز، یانس استوس، ۲۰۰۸، ص. ۵۶). دومین مرحله به عنوان مرحلهٔ «مداخله و درگیرشدن مردم در گردشگری[۱۷]» نامیده می‌شود. این مرحله همراه با افزایش فعالیت‌های گردشگری است. در این مرحله تعداد گردشگران شروع به افزایش می‌کند. در این مرحله معمولاً گردشگران مدت اقامت کوتاه‌تر؛ اما با تعداد بیشتری به یک مکان مقصد می‌آیند. در این مرحله اثرات افزایشی به وجود می‌آید که خدمات‌رسانی به گردشگران به شکل رسمی صورت می‌گیرد و اجتماع محلّی به‌تدریج خود را با فعالیت‌های گردشگری و حضور گردشگران تطبیق می‌دهد. در مرحلهٔ توسعه[۱۸]؛ رشد سریع گردشگر و تغییرات دراماتیک در همهٔ جنبه‌های بخش گردشگری در یک مدت زمان نسبتاً کوتاه بوجود می‌آید. این مرحله نیز مانند سایر مراحل مدل به صورت انتقالی و گذار صورت می‌گیرد تا این‌که به سرعت صورت گیرد. به این ترتیب است که در این مرحله دورنمای گردشگری شکل گرفته و مقصد حالتی فراملّی می‌یابد.

مرحلهٔ چهارم با عنوان مرحلهٔ «بلوغ و تثبیت[۱۹]» نامیده می‌شود. در این مرحله نرخ رشد گردشگران و سایر فعالیت‌های مربوط به گردشگری کاهش می‌یابد، گرچه تعداد واقعی گردشگران درحال افزایش است. بر طبق نظر باتلر، کل تعداد بازدیدکنندگان در یک سال بیش از جمعیت ساکن در مقصد است. آن‌چه در این مرحله اهمیت دارد این است که سطح توسعهٔ گردشگری بیش از ظرفیت‌های کشش محیطی، اقتصادی و اجتماعی مقصد است و سبب زوال‌رفتن محصول گردشگری می‌شود. مرحلهٔ «رکود[۲۰]» مرحلهٔ بعدی است که به آن مرحلهٔ اشباع نیز گفته می‌شود. در مرحلهٔ رکود مشکل افزایش ظرفیت برد یا ظرفیت بیش از اندازه شکل می‌گیرد و این مسأله سبب زوال محصول گردشگری می‌شود.

آخرین مرحله در چرخهٔ حیات باتلر، مرحلهٔ «افول/احیا[۲۱]» است. ممکن است مرحلهٔ رکود برای مدتی وجود داشته باشد و پس از آن، ممکن است دو حالت افزایش و یا کاهش در تعداد گردشگران مراجعه‌کننده به وجود آید. حالت کاهش زمانی وجود می‌آید که گردشگرانی که مکرر می‌آیند با محصولاتی که عرضه می‌شود راضی نباشند و یا بعضی از آن‌ها ممکن است فوت کرده یا قادر به سفرکردن نباشند. به عقیدهٔ باتلر تجدید ساختار، زمانی اتفاق می‌افتد که محصولات جدید گردشگری عرضه شده باشد. باتلر یکی از دو حالت‌های ممکن بعد از مرحل رکود پیشنهاد می‌کند: ۱- ادامهٔ حالت رکود ۲- تجدید ساختار (بورکر و بورگس[۲۲]، ۲۰۰۸، ص. ۲۸۲)

۴. یافته‌های تحقیق

در این بخش از بررسی و به منظور پاسخ به سؤال نخست «روستاهای هدف گردشگری در استان‌های البرز و تهران در چه سطحی از پایداری قرار گرفته‌اند؟» سطوح پایداری روستاهای هدف گردشگری در مقاصد گردشگری مورد مطالعه در ابعاد اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی مورد سنجش قرار گرفته‌اند. در این تحلیل برای تبدیل محاسبات کمّی به مقادیر کیفی از طبقات پنج‌گانه پرسکات آلن استفاده شده است (جدول ۳).

Archive of SID

www.SID.ir

جدول ۳- طبقات پنج‌گانهٔ پیشنهادی پرسکات-آلن جهت طبقه‌بندی سطوح پایداری

مأخذ: مهدوی، ۱۳۹۰

ارزش پایداری	سطح پایداری
۰-۲۰	ناپایدار
۲۰-۴۰	پایداری ضعیف
۴۰-۶۰	پایداری متوسط
۶۰-۸۰	پایداری خوب
۸۰-۱۰۰	پایدار

جدول ۴- سطوح پایداری روستاهای هدف گردشگری براساس مدل بارومتر پایداری

مأخذ: مطالعات میدانی، ۱۳۹۳

مراحل	ابعاد پایداری							
	اجتماعی		اقتصادی		زیست محیطی		پایداری کل	
	ارزش	سطح	ارزش	سطح	ارزش	سطح	ارزش	سطح
دربندسر	۰/۵۰۴	متوسط	۰/۶۰۸	خوب	۰/۶۷۷	خوب	۰/۵۹۶	متوسط
ورکش	/۲۵۷	ضعیف	۰/۱۰۱	ناپایدار	۰/۱۵۱	ناپایدار	۰/۱۷۰	ناپایدار
افجه	۰/۱۹۹	ناپایدار	۰/۲۰۰	ضعیف	۰/۳۴۳	ضعیف	۰/۲۴۷	ضعیف
شهرستانک	۰/۸۱۵	پایدار	۰/۸۵۲	پایدار	۰/۵۳۲	متوسط	۰/۷۳۳	خوب
گلیرود	۰/۳۲۰	ضعیف	۰/۲۲۲	ضعیف	۰/۱۸۴	ناپایدار	۰/۲۴۲	ضعیف
گچسر	۰/۸۲۵	پایدار	۰/۸۴	پایدار	۰/۴۷۵	ضعیف	۰/۷۱۳	خوب
کل	۰/۴۸۷	متوسط	۰/۷۴۱	متوسط	۰/۳۹۴	ضعیف	۰/۴۵۰	متوسط

مطابق این مدل، روستاهای مورد مطالعه در طیفی از مراحل پایداری قرار می‌گیرند. نتایج بررسی‌های صورت‌گرفته در روستاهای مورد مطالعه نشان می‌دهد که به طور کلی روستاهای منطقهٔ مورد مطالعه از منظر گردشگری در سطح پایداری متوسط قرار دارند (جدول ۴). همچنین، بررسی و مقایسهٔ سطوح پایداری در ابعاد مختلف نشان می‌دهد که بعد زیست‌محیطی به واسطهٔ حجم بالای فشار اکولوژیک از پایین‌ترین سطح پایداری برخوردار است. ابعاد اقتصادی و اجتماعی به ترتیب در سطوح بعدی پایداری جای گرفته‌اند (شکل ۵).

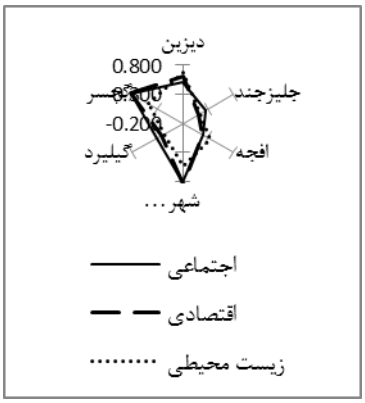

شکل ۴- رادار مقایسهٔ تطبیقی ابعاد پایداری در روستاهای موردمطالعه

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۳

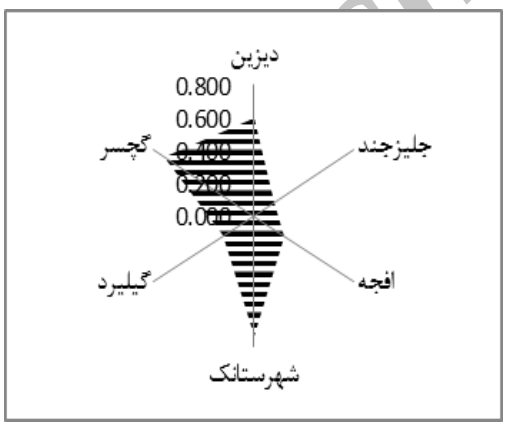

شکل ۵- رادار شاخص‌های پایداری روستاهای مورد مطالعه

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۳

Archive of SID

www.SID.ir

جدول ۵-سطح پایداری مقاصد مورد مطالعه به تفکیک محورهای گردشگری مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۳

محور گردشگری	اندازه پایداری	سطح پایداری
کرج-چالوس	۰/۷۲۳	پایداری بالا
تهران-لواسان	۰/۴۲۲	متوسط
کرج-طالقان	۰/۲۰۶	پایداری ضغیف

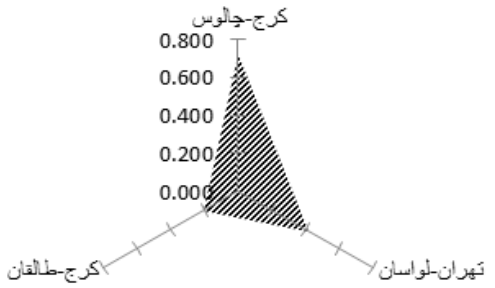

شکل ۶- سطح پایداری محورهای گردشگری مورد مطالعه
مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۳

نتایج بررسی‌های مرتبط با سنجش پایداری براساس مدل پرسکات آلن نشان می‌دهد که روستاهای گردشگری واقع در محور درجهٔ یک گردشگری با فاصلهٔ زیادی نسبت به سایر روستاها در سطح پایداری کامل قرار دارند. همان‌طور که در بارومتر پایداری پرسکات و آلن (شکل ۷) ملاحظه می‌شود روستاهای شهرستانک و گچسر در سطح پایداری کامل، روستای دربندسر در سطح پایداری متوسط، روستاهای افجه و گلیرود در سطح پایداری متوسط و روستای ورکش نیز در سطح ناپایدار قرار گرفته است. همچنین، شاخص‌های رفاه انسانی در مقایسه با شاخص‌های رفاه اکوسیستم از وضعیت بهتری برخوردارند. جدول (۶) وضعیت شاخص‌های رفاه اکوسیستم و رفاه انسانی را در منطقهٔ مورد مطالعه نشان می‌دهند.

جدول ۶- وضعیت کل رفاه سیستم انسانی و رفاه اکوسیستم
مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۳

روستا	رفاه اکوسیستم	رفاه انسانی
دربندسر	۰/۶۸	۰/۵۶
ورکش	۰/۱۵	۰/۱۸
افجه	۰/۳۴	۰/۲۰
شهرستانک	۰/۵۳	۰/۸۳
گلیرود	۰/۱۸	۰/۲۷
گچسر	۰/۴۸	۰/۸۳
کل	۰/۳۹	۰/۴۸

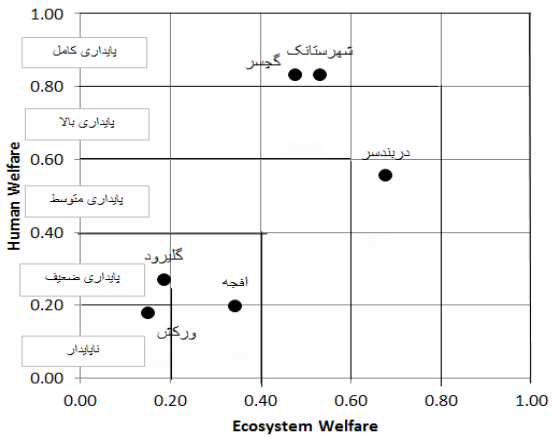

شکل ۷- بارومتر پایداری روستاهای هدف گردشگری
مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۳

گام بعدی در این مطالعه تبین جایگاه روستاهای مورد مطالعه در چرخهٔ حیات گردشگری باتلراست. در این مرحله و در پاسخ به سؤال دوم «مقاصد واقع در محورهای گردشگری مورد مطالعه در کدام مرحله از چرخهٔ حیات گردشگری قرار دارند؟» و پس از تحلیل شاخص‌های مختص هر مرحله از مدل باتلر، جایگاه هر کدام از روستاهای هدف گردشگری در محورهای سه‌گانه به تفکیک تبیین و مشخص شده است (جدول ۷).

Archive of SID

www.SID.ir

جدول ۷- وضعیت قرارگیری روستاهای مورد مطالعه در مراحل چرخهٔ حیات گردشگری

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳

نام روستا	شاخص باتلر (BI)	جایگاه در (TLC)	کل	مرحله چرخه حیات
دربندسر	۰/۴۲۴	توسعه	۰/۳۹۷	مداخله و درگیری (شروع توسعه)
ورکش	۰/۱۶۹	اکتشاف		
افجه	۰/۱۹۲	اکتشاف		
شهرستانک	۰/۶۷۴	تثبیت/بلوغ		
گلیرود	۰/۲۷۱	درگیری و مداخله		
گچسر	۰/۶۵۴	تثبیت/بلوغ		

نتایج تجزیه و تحلیل شاخص‌های باتلر به تفکیک مراحل ششگانه در مقاصد گردشگری مورد مطالعه در استان‌های تهران و البرز نشان می‌دهد که روستاهای شهرستانک و گچسر به ترتیب با ارزش امتیازی ۰,۶۷۴ و ۰,۶۵۴ در مرحلهٔ تثبیت یا بلوغ قرار گرفته‌اند. روستاهای دربندسر در محور تهران-لواسان با ارزش ۰,۴۲۴ در مرحلهٔ سوم یا توسعه، روستای گلیرود با ارزش ۰,۲۷۱ در مرحلهٔ دوم (درگیری و یا شروع توسعه) و روستاهای ورکش و افجه نیز به ترتیب با ۰,۱۶۲ و ۰,۱۹۲ در مرحلهٔ نخست و یا اکتشاف قرار گرفته‌اند (شکل ۸).

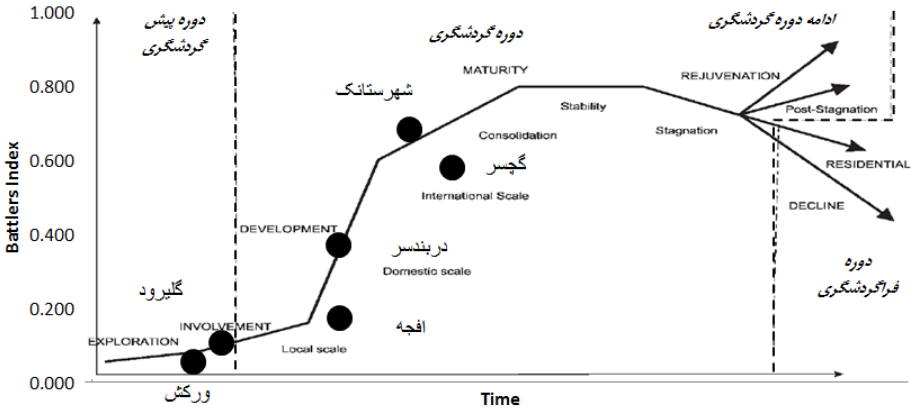

شکل ۸- جایگاه روستاهای هدف گردشگری مورد مطالعه در چرخهٔ حیات باتلر

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳

در پاسخ به سؤال سوم پژوهش «آیا نزدیکی به محورهای گردشگرپذیر زمینه را برای ارتقای سطوح پایداری و جایگاه روستاهای هدف گردشگری در چرخهٔ حیات گردشگری فراهم می‌کند؟». شایان ذکر است که به طور کلی و براساس چارچوب تعریف‌شده مدل باتلر، روستاهای واقع در محورهای کرج-چالوس (محور درجهٔ یک) از منظر چرخهٔ تکامل در مرحلهٔ توسعه و روستاهای گردشگری واقع در محور تهران-لواسان (محور درجهٔ دو) در مرحلهٔ مداخله و درگیری و روستاهای واقع در محور کرج-طالقان (محور درجهٔ سه) نیز در مرحلهٔ اکتشاف قرار گرفته‌اند و این به‌خوبی نمایان‌گر این است که اهمیت محور گردشگری بر روی تکامل فعالیت‌های گردشگری در روستاهای مورد مطالعه اثرگذار است (جدول ۸). همچنین، نتایج جدول (۹) نیز نمایان‌گر آن است که بین محورهای گردشگری وسطح پایداری روستاهای هدف گردشگری ارتباط مستقیم وجود دارد.

Archive of SID

www.SID.ir

جدول ۸- تعیین جایگاه محورهای گردشگری در چرخهٔ تکامل

مأخذ: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۳

محور گردشگری	شاخص باتلر (BI)	وضعیت قرارگیری درمراحل چرخه حیات	نقطه تکاملی
کرج-چالوس	۰/۶۶۴	توسعه	گردشگری
تهران-لواسان	۰/۳۴۷	مداخله و درگیری	گردشگری
کرج-طالقان	۰/۱۸۰	اکتشاف	پیش گردشگری

جدول ۹- امتیاز نهایی محاسبه‌شدهٔ روستاهای مورد مطالعه در مراحل چرخهٔ حیات

مأخذ: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۳

نام روستا	امتیاز نهایی	نقطه تکاملی
دربندسر	۰/۴۲۴	دوره گردشگری
ورکش	۰/۱۶۹	پیش گردشگری
گلیرود	۰/۱۹۲	پیش گردشگری
شهرستانک	۰/۶۴۷	دوره گردشگری
افجه	۰/۲۷۱	دوره گردشگری
گچسر	۰/۶۵۴	دوره گردشگری

کل منطقهٔ گردشگری کلان‌شهرهای تهران و کرج که مقاصد گردشگری مورد مطالعه در آن‌ها پراکنده شده‌اند، از منظر فرآیند تکامل گردشگری باتلر در دورهٔ گردشگری قرار گرفته‌اند (جدول ۱۰).

جدول ۱۰- وضعیت کلی محاسبه‌شده روستاهای مورد مطالعه در مراحل چرخهٔ حیات

مأخذ: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۳

وضعیت کلی	ارزش	امتیاز کلی	نقطه تکاملی
پیش گردشگری	۰-۳۰	۰/۳۹۷	دوره گردشگری
دورهٔ گردشگری	۳۰-۸۰		
دورهٔ فراگردشگری	۸۰-۱۰۰		

۵. بحث و نتیجه‌گیری

سنجش توسعهٔ پایدار گردشگری روستایی و ارزیابی روستاهای هدف گردشگری در محورهای سه‌گانه کلان‌شهرهای تهران و البرز مستلزم آن است که سیستم فراگیر و همه‌جانبه‌ای از پارامترها مدنظر قرار گرفته شود تا از این طریق توسعهٔ پایدار گردشگری روستایی در سطح عمیق‌تری مورد تجزیه و تحلیل قرار بگیرد. در مقالهٔ حاضر سعی شده با بهره‌گیری از ابزارهای ارزیابی پایداری هم‌چون بارومتر و راداری پایداری و با توجه به چارچوب انتخابی شاخص‌های پایه مبتنی بر مراحل هفت‌گانهٔ باتلر سطح پایداری روستاهای مورد مطالعه اندازه‌گیری شده و جایگاه آن‌ها در چرخهٔ حیات گردشگری تبیین شود.

نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهند که روستاهای مقصد گردشگری واقع در محورهای درجهٔ یک (کرج-چالوس) نه تنها از سطح پایداری بالاتری برخوردارند که در چرخهٔ حیات گردشگری نیز در مرحلهٔ تثبیت و یا بلوغ قرار گرفته‌اند و این نشان می‌دهد که موقعیت نسبی مقاصد گردشگری نسبت به محورهای گردشگرپذیر، فرآیندهای جذب گردشگر، توسعهٔ زیر-ساخت‌ها و افزایش خدمات را ارتقا داده و امروز عایدات توسعهٔ گردشگری زمینهٔ افزایش سطح درآمد، تعدیل نابرابری‌ها و محرومیت‌های روستایی و حفظ و توسعهٔ منابع گردشگرپذیر به نسبت سایر مناطق افزایش یافته است. از این رو، روستاهای واقع در محورهای درجهٔ دوم و سوم نیز از نظر پایداری در سطوح پایین‌تر و از منظر فرآیندها و مراحل تکامل در چرخهٔ حیات گردشگری به ترتیب در رده‌های بعدی قرار دارند. در واقع، مجاورت نسبی با محورهای گردشگری و جذب گردشگران انبوه موجود در محور، نقش قابل توجهی در توسعهٔ پایدار منابع گردشگری و مقاصد گردشگرپذیر دارد و در این بررسی نیز به سهولت این موضوع به اثبات رسید.

مراجعه به شاخص‌های مورد بررسی جدول (۲) به سهولت نقاط قوت و ضعف مقاصد گردشگری مورد مطالعه و نیازهای آن‌ها را نشان می‌دهد؛ به طور مثال، اگر روستاهای گچسر و شهرستانک در مرحلهٔ تثبیت و یا بلوغ قرار گرفته‌اند، به این

Archive of SID

www.SID.ir

معنی است که شاخص‌های مرتبط با مراحل اول تا چهارم در این روستاها از وضعیت مناسبی برخوردار است. بنابراین، برنامه-ریزی‌های آینده باید بر روی توسعهٔ شاخص‌های مراحل پنجم و ششم متمرکز شود و به همین ترتیب، اگر روستاهای افجه و گلیرود در مرحلهٔ درگیری و یا شروع توسعه قرار دارند، باید شاخص‌های مراحل دوم به بعد را در برنامه‌ریزی‌های توسعه‌ای هدف گیری کرد. بر این اساس، راهبردهای کلی گردشگری پایدار در روستاهای هدف گردشگری مورد مطالعه (سؤال چهارم) به شرح زیر خواهند بود:

جدول ۱۱- راهبردهای کلی توسعهٔ پایدار گردشگری در روستاهای هدف گردشگری مورد مطالعه

مأخذ: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۳

ردیف	وضعیت در TALC	روستاها	راهبردها
۱	تثبیت/بلوغ	شهرستانک گچسر	• کاهش ظرفیت بار اکولوژیک • به‌روزکردن نظام خدمات‌رسان مطابق استانداردهای منطقه‌ای و جهانی • آموزش گردشگران در حوزه‌های زیست محیطی و فرهنگی
۲	توسعه	دربندسر	• تکمیل زیرساخت‌های اقامتی، پذیرایی، رفاهی و تفریحی • ایجاد و توسعهٔ نظام حسابداری گردشگری در مراکز گردشگری • گسترش جذب سرمایه‌های بخش خصوصی
۳	درگیری/شروع توسعه	افجه گلیرود	• توسعهٔ سازمان‌های مردم‌نهاد • درگیرکردن ذی‌نفعان محلّی • ایجاد و توسعهٔ زیرساخت‌های خدماتی، رفاهی • گسترش نظام تبلیغات و اطلاع‌رسانی • توسعهٔ جاذبه‌های گردشگرپذیر • شناسایی سرمایه‌گذاران بخش خصوصی
۴	اکتشاف	ورکش	• آموزش جامعهٔ محلّی • توسعهٔ خدمات زیربنایی • شناسایی جاذبه‌های گردشگرپذیر • شناسایی زیرساخت‌های سرمایه‌گذاری

Archive of SID

یاداشت‌ها

1. Hawkes & Williams
2. Hertwich
3. Balances Gonzalez & Lozano-oyola, Perez
4. Rodríguez, Parra-López & Yanes-Estévez
5. Production life cycle (PLC)
6. Russell
7. Bulter
8. Tourism Life cycle (TLC)
9. Lundetorp & Vanhill
10. Pre Tourism Era
11. Tourism Era
12. post-Tourism Era Begins
13. Antriotis
14. Hongsranagon
15. Hovin`en
16. Exploration
17. Involvement
18. Development
19. Maturity & Stability
20. decline
21. Regeneration
22. Bro`oker & Burgess

کتاب‌نامه

1. Andriotis, K. (2001a). Strategies on resort areas and their life cycle stages. *Tourism Review*, 56(1/2), 40-43.
2. Blances, f. Gonzelez, M. Lozano-oyola, M. Perez, F. (2010) *The assessment of sustainable tourism: application to Spanish coastal destinations*. Retrived 21 August 2014 from *www.elsevier.com*/locate/ecolind.

www.SID.ir

3. Bulter, R. W. (1980). The concept of a tourist area cycle of evolution: Implication for management of resources. *The Canadian Geographer*, 24 (1), 5-16.
4. Butler, R. (2000). *The resort cycle two decades on*. In B. Faulkner, E. Laws, & G. Morcado (Eds.), Reflections on experience (pp. 284–298). London: Cassell.
5. Delshad, A. (1391/2012). Target modeling the recreational Kelardasht with using the development of spectrum pattern promenade (*RDS*). Tehran: The center of Tourism - Culture Scientific the Iranian Students. [In Persian]
6. Hawkes, S., & Williams, P. (1993). *From principles to practice: A casebook of best environmental practice in tourism*. Burnaby, BC: Centre for Tourism policy
7. Hertwich E. G., (2005). Life Cylce Approaches to Sustainable Consumption: A critical review. *Environmental Science and Technology, 39*(13), 4673-4684.
8. Hovinen, G. (2002). Revisiting The Destination Lifecycle Model. *Annals of Tourism Research*, 29(1), 209-230.
9. Kamat, S. B. (2010). Destination Life Cycle and Assessment-A Study of Goa Tourism Industry. South Asian. Journal of Tourism and Heritage, 3(2), 139-148.
10. Lumseden, L. (1380/2001). Tourism Marketing (E. Goharian, Trans.) (1rd ed.). Tehran: Cultural Research Bureau. [In Persian]
11. Lundtorp, S., & Wanhill, S. (2001). The resort lifecycle theory: Generating processes and estimation. Annals of tourism research, 28(4), 947-964.
12. Mahdavi, D. (1390/2011). *Assessing the sustainability of tourism in the historic villages of Iran with an emphasis on tourism development paradigm.* Tehran: Tarbiat Modarres University, Publication of Tarbiat Modarres University, Tehran, Iran. [In Persian]
13. Momeni, M., & Safari Poorchafi, P. (1389/2010) Tourism development strategic plan (Case study: Jawaherdasht village). Space tourism Geographical Journal, 1(3), 119-137. [In Persian]
14. Rodríguez, J. R. O., Parra-López, E., & Yanes-Estévez, V. (2008). The sustainability of island destinations: Tourism area life cycle and teleological perspectives. The case of Tenerife. *Tourism Management, 29*(1), 53-65.
15. Russell, R. (2006). Chaos theory and its application to the TALC model. *The tourism area life cycle, 1*(8), 164–180.
16. Taghvai, M., Safarabadi, A. (1390/2011). The role of urban management in achieving sustainable urban development (Case study: City of Kermanshah). *Journal of Geographical study of Arid Areas, 1*(4), 35-52. [In Persian]
17. Taheri Damne, M., Farmani, S., & Mostofiolmamalki, R. (1390/2011). The Challenges of tourism industry in Shiraz in relation to the limited accommodation centers. Journal of Urban and Regional Studies and Research, 2(8), 117-132. [In Persian]
18. Zargham Boroujeni, H., & Nikbin, M. (1391/2012). Assessing the sustainability of tourism development on the island of Capri Tourism. *Growth and Sustainable Development Research Journal, 12*(2), 137-168. [In Persian]
19. Zargham Borujeni, H., & Delshad, A. (1390/2011). Providing a useful model for development of tourism in Kelardasht, a hospital-based case. *Journal of Tourism and Development, 1*(1), 144-172. [In Persian]

www.SID.ir

Measurement and Evaluation of the Rural Sustainable Tourism of Life Cycle, (Case Study: Comparative Survey of Village Located in Tourism Pivots of Tehran and Alborz Province)

Arastoo Yari Hesar[*1]-Vakil Heidari Sarban[2]

1- Assistant Prof., in Geography &Rural Planning, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran.
2- Associate Prof., in Geography &Rural Planning, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran.

Received: 21 October 2014 ***Accepted: 2 January 2015***

Extended Abstract

1. INTRODUCTION

Monitoring the evolution of tourism life cycle in Iran is relatively new; and despite of the fact that this approach can be a useful framework for understanding the relationships among the activities of tourism destinations, limited methods and approaches are introduced. Therefore, this research introduces a new approach to monitoring and evaluating tourism activities in tourism rural destinations from Tourism Life Cycle point of views.

According to Butler approach resort areas undergo an evolutionary cycle of six stages. In the *exploration stage,* the resort is isolated with a 'sleepy' appearance and with little or no development. In this stage, limited number of businesses exists, the provided facilities are used and owned by locals, and there is only a road that connects the settlement with an urban center. In the *involvement stage,* visitors from the overcrowded urban centers are attracted by the relaxing and unspoiled landscape of the resort. In this time, local entrepreneurs realize the economic significance of tourism and begin to provide facilities and services to tourists.

In the stage of *development,* the number of tourists increases; and in the specific seasons, it reaches at its peak that is way more than the size of the local population. The accessibility to the resort areas, through the extension of the road network, makes more tourists visit these places. In the *consolidation stage,* building construction follows international standards and the road network expands further in order to provide access to the accommodation establishments, businesses, and residences. Awareness of these stages helps planners and managers to plan tourism destination effectively. This approach in tourism planning is relatively new in Iran. In the lack of such methods, tourism destinations have been remained stagnant.

Since rural areas in Ardabil province have been faced with poverty and exclusion, it is necessary to fulfill its potential by means of tourism. This study tries to discover the evolution of tourism life cycle in rural destinations of Ardabil. The main targets of this article include:

1. An investigation of the influential factors on the sustainability of tourism destination
2. Proposing an appropriate methodology to measure Tourism Life Cycle
3. Proposing and designing indicators to evaluate TLC
4. Tourism destination assessment of Ardabil province in TLC
5. Sustainability levels' evaluation of rural destinations.

2. METHODOLOGY

This research is based on the theory of fundamental analysis and has been done through a descriptive–analytic method to analyze the tourism destination rural in Ardabil province. The data was gathered through surveys and by using librarian methods. The study area consisted of four villages including boosinej, Ganzagh, Gazaj, and Biledaragh. Statistical population of this study consisted of 3541 people (1388 households). The sample society (210 people) has been estimated through Cochran techniques. Households sample was selected through systematic sampling and tourists were chosen by simple random sampling.

Based on the aforementioned theoretical literature, this study explains tourist destination evolution through the application of the tourism area life cycle model (TLC). The life cycle model proposed a hypothetical evolution of a tourist area and suggested

Archive of SID

www.SID.ir

*. Corresponding Author: arastoo252@yahoo.com Tel: +98912 230 4550

that destinations pass through six stages (Exploration, Involvement, Development, Consolidation, Stagnation, Decline, and Rejuvenation), each with specific characteristics.

3. DISCUSION

The result of this research shows that since there are not easy and accessible ways, from the villages to the destination of Ardebil, these villages are placed in the early stages of development. Hence, Gazaj (with a score of 0.499) and Boosnij (with a score of 0.432) are placed in the intervention and involvement of the local community and the village of Ganzagh (with a score of 0.269) and Bilehdaragh (0.206 points) in the exploration stage. The analysis of the results also shows that the evolutionary perspective of all destinations is placed in tourism era.

4. CONCLUSION

According to the findings of this study, we need to propose suitable strategies to the tourism destinations which are appropriate based on their place in TLC model. Therefore, the following strategies are proposed for the villages of Biladaragh and Ganzagh which are placed at the discovery stage.

- Training local community (as a basic strategy for the development of rural tourism activities in this phase)
- Developing infrastructure (transport, communications, accommodation, etc.)
- Identifying capacity and attractions in destination rurals
- Identifying infrastructure investment

Also, the following strategies are proposed for the villages of Gazna and Boosnij that are placed at the involvement stage.

- Engaging local stakeholders
- Developing infrastructure services, welfare, etc.
- Developing advertising and information systems to introduce tourism potential and opportunities
- Developing attraction system
- Completing infrastructure, residential, and recreational levels
- Expanding private sector investment

Key words: Sustainable tourism, rural tourism, tourism life cycle, Allen - Butler, Ardabil.

How to cite this article:
Yari Hesar, A. & **Heidari Sarban**, V. (2016). Measurement and evaluation of the rural sustainable tourism of life cycle, (Case study: Comparative survey of village located in tourism pivots of Tehran and Alborz Province). *Journal of Research & Rural Planning, 4*(4), 17-56.
URL
http://jrrp.um.ac.ir/index.php/RRP/article/view/40484

ISSN: 2322-2514 eISSN: 2383-2495

Archive of SID

www.SID.ir